

ВОЙНАТА КАТО ЕЗИК, ПАМЕТА КАТО СЪПРОТИВА. КОНФЛИКТНАТА РЕТОРИКА В „ПРЕСЕЛЕНИЕТО“ НА БОЯН БИОЛЧЕВ

Гл.ас. д-р Велика Гюлемерова

Бургаски държавен университет „Проф. д-р Асен Златаров“

Резюме. Статията изследва как повестта на Боян Биолчев „Преселението“ интерпретира историческата травма, свързана с бежанската вълна след Междусъюзническата война от 1913 г. Анализът се фокусира върху символиката на изгубения дом, нарушената идентичност и безгласното страдание на обикновения човек, попаднал в историческите катастрофи на Балканите. Специално внимание се обръща на начина, по който литературният текст трансформира политическото насилие в универсален разказ за човешката уязвимост, използвайки образност, напомняща библейски и митологични мотиви. Централните герои – учителят по история, психически съкрушената Златина, дезертърът Иван и неназованото дете разказвач – са разгледани като носители на морално прозрение и травматично преживяване. Повестта се осмисля като естетически и етичен акт на съпротива срещу забравата, който възстановява достойнството на мълчаливите свидетели на историята. Използването на библейски образи в разказа (маслиновата горичка, Тайната вечеря, „живите светлини“) също се анализира като средство за духовно преосмисляне на страданието. Текстът утвърждава литературата като средство за запазване на културната памет и като начин за разказване на неизразимото, за справяне с историческата вина и за запазване на човешкото в нечовешки времена.

Ключови думи: историческа травма; колективна памет; Тракийски въпрос; бежански наратив; разселване; Балкански войни; Боян Биолчев; „Преселението“

Увод

Началото на XX век е време, особено наситено с военни конфликти на Балканите. Драматизмът е иманентно заложен още със Санстефанския мирен договор, а след това скрепен с подписите на държавите, участвали в Берлинския конгрес. Несправедливото за българина разкъсване на изконните територии на родината е само началото на кървав сюжет, целящ да съгради възрожд-

денския идеал за припокриване на политически и етнически граници. Идеал, който болезнено продължава да тлее дори и в настоящето и да насища с конфликти крехкия мир. Редица авторитетни историци¹ твърдят, че Балканските войни (1912 – 1913), а по-късно и ПСВ са апогейт на възрожденските идеали и описват небивалия ентузиазъм на обикновения българин при мобилизацията, тъй като в съзнанието на поколения войната е онова наситено с драматизъм събитие, което ще сбъдне идеала за национално обединение. Пози пише: „България по време на политическите и военните събития на Балканите от декември 1911 до края на юни 1913 г. допусна само една грешка, но тази грешка беше непроситима – че доби твърде голяма мощ за много кратко време и прекалено бързо го демонстрира...“ (Pozī, 2022, p. 148). Балканите са не само кръстопът на култури, религия и народи, те са геополитически капан, превърнал се в съдба за народите, населяващи проблематичната територия. Конфликтът от 1912 – 1913 г. е обширно разгърнат в западната преса. В статията си „Погледът на френското издание La Correspondance d'Orient върху българската политика по време на Междусъюзническата война“ Стоева посочва, че във втория брой на арабско-френското издание, излязло през юни 1913 г., в „Политически бюлетин“ „се прави опит да се отразят проблемите между балканските народи чрез лексемата „кавга“. Авторката изтъква факта, че според статиите в списанието за балканските съюзници проблемна остава Македония (Stoeva, 2023, p. 93). По-важно обаче е наблюдението на авторката, че българската позиция остава без анализ, докато сръбската и гръцката доминират. Статии в подкрепа на България в тези военновременни броеве не се откриват – тенденцията се превръща в закономерност, която, от своя страна, е показателна за френските настроения спрямо България. В този ред на мисли неизбежно се стига до констатацията, че Първата национална катастрофа е предпоставена не само от политическите грешки на българското правителство; бившите съюзници, превърнали се във врагове; но и геополитическите интереси на европейските политически елити. Ако за останалите балкански държави Втората балканска война е вид отмъщение, опит за териториална компенсация, целяща да възстанови националното им самочувствие, то за България войната може да се определи като екзистенциална. Тя е пореден опит за своего рода реинкарнация на сакралното тяло на родината, мислено като неразривна цялост на географско-политически и етнически граници. Ако „сюжетът Македония“ се е превърнал в своеобразна обсесия за българския интелектуалец² след Освобождението, то като че ли кървавата история на тракийските бежанци и покрусата от етническото прочистване на Източна и Беломорска Тракия не успяват да сбъднат мощен художествен дискурс. Въпреки появата на множество исторически книги³ и летописи, разкриващи масовото изстребление и прогонване на българите, отделните истории на бежанците се трансформират в интимен разказ на изселническите родове.

Спомен, актуализиращ във времето травмата – национална и лична; спомен, предаван от поколение на поколение, генериращ романтичен сюжет за невъзможната земя Дом. В последните години се наблюдава повишен интерес на българското общество към отнетите територии и съдбата на стотици хиляди тракийски бежанци. Генезисът на този интерес се свързва най-вече с работата на проф. Божидар Димитров през далечната вече 2011 година и силната му ангажираност с проблема за компенсациите⁴ на наследниците. Друг е въпросът за твърде скорошното уволнение на министъра без портфейл. Но това е тема за друг тип размисли⁵.

Настоящият текст няма претенцията да навлиза в политическите надлъгвания. Ясно е, че Тракийският въпрос е твърде сложен и многоаспектен. И тук не става въпрос само за политическата воля на родния елит, а най-вече за сложна международна политика, отказваща да припознае в събитията от 1913 г. първия геноцид, случил се през XX век. Две години по-късно историята се преповтаря, но този път подложените на изстребление са арменците.

Съвременната българска литература проявява интерес към военните конфликти от 1912 – 1913, от 1918 г., а също и към Драмското въстание от 1941 г. Един от големите проблеми, който имплицитно се прокрадва, е свързан с историческата памет – памет, която очевидно липсва или ако не липсва, е доста оскъдна. Докато определени исторически сюжети са фаворизирани, безпроблемно са обявени за изключителни събития, превръщащи народа в субект на историята (тук визираме Априлското въстание – без ни най-малко да подценяваме значимостта му), то други, макар и да се споменават, остават в периферията на обществено-политическия, медийния и художествения дискурс. Причините за това, разбира се, са най-вече от геополитически характер. Художествените наративи, изобразяващи събитията от 1912 – 1913, се отличават с хуманизъм и опит да надскочат едностранчивостта – стремежът на творците е да онагледят различните перспективи на сложните взаимоотношения на Балканите, но не толкова в политически, колкото в общочовешки план. Няма победители, няма победени. Всички са губещи, когато става въпрос за човешки истории, когато голямата политика и интригите на Великите сили вземат превес над разума и човеколюбието. Сходни сюжети разказват Никола Инджов в романа „Възречени от Манастир“ (2001), Весела Ляхова в романа „Бежанци“⁶ (2013), Боян Биолчев в повестта „Преселението“ (2018), Владимир Черноземски в историческия роман „Балканският лъв“ (2020), Захари Карабашлиев в „Рана“ (2023). Всеки от текстовете разказва дълбоко личен, но и в същото време универсален сюжет за разореността, за лудостта на времето, за развихрилата се ирационална омраза и за дивия патриотизъм, подхранван зловец от политическите елити, за екзистенциалната борба на отделния човек.

Изложение

Настоящата статия фокусира вниманието си върху повестта „Преселението“ на Боян Биолчев. Текстът имплицитно прокарва тревожното усещане за непосилното човешко битие, лишено от смисленост. Жестокостта, омразата и трансгресивният копнеж за отмъщение, парадоксално оправдаван като национална кауза и политическа воля за възстановяване на справедливостта, обричат човешкото съществуване на перманентна борба за оцеляване и опит за психологическо справяне с преживяната травма. В същото време, повестта разкрива човешките взаимоотношения, лишени от политически пристрастия, религиозен фанатизъм и етническа нетърпимост. Избраната наративна стратегия позволява на читателя да съпреживее перипетиите на семейство бежанци и на неграмотен дезертьор, способен обаче да прозре в дълбочина ужаса на болезнено изопачения патриотизъм: „Разбрах какво е патриотизъм [...] Да замеряш с камъни хора, които не са ти направили нищо“ (Biolchev, 2018, p. 76). От друга страна, аз-повествованието и детският дискурс създават усещане не просто за скъсяване на дистанцията между читателя и текста, но и спомагат за емоционалното съпреживяване на травматичния исторически сюжет. Членовете на семейството са лишени от артикулационна енергия – и буквално, и метафорично. Мълчанието е част от стратегията за оцеляване – мълчи и Иван или пък произнася само две-три турски думи, за да не бъде разконспириран. По-големият брат Петър, чието име консенсусно не се изговаря, е белязан от знака на липсата. Слабоумният син е неспособен заради своя умствен дефицит да обеме и изговори по някакъв начин потреса от случващото се около него. Той е едновременно и пряк участник в бягството, но и своеобразен страничен наблюдател, лишен от възможността да се защитава. Единствената дума, която произнася в рамките на повествованието, е „кръв“. Кръвта е онази зловеща експликация на развихрилата се ирационална жестокост. Бащата е лишен от своя властен патерналистичен говор. Той е самобламиралият се баща, неспособен да защити семейството си и поради тази причина абдикирал от йерархичната си позиция. Майката се опитва да поеме ролята на бащата, за да оцелеят по дългия път към спасението. Изпадналата в умопомрачение Златина изгубва способността да артикулира мъката от загубата на първородната си рожба. Детето разказвач не е назовано с името си – номинацията сама по себе си е без значение в един екстатично трансгресивен свят. Само то обаче като че ли е способно да запамети, разкаже и да се опита да превъзмогне случилото се. Шестгодишното дете имплицитно носи у себе си идеята за оцеляването, живота, който трябва да устои на войната, за да разкаже на следващите поколения. София Ангелова твърди, че „продължил съществуването си като сянка на самия себе си, героят разбира „втория“ си живот единствено като мисия – да съхрани паметта: „Но, казано е в Светото писание: Останах само аз, за да ви разкажа...“ (Angelova 2019). Важна е паметта за събитията от 1913 г. – сюжет,

който трябва не да плаши с натуралистичната първична жестокост на бившите роби, победители в настоящето, а да съхрани спомена за човечността, оцеляваща въпреки оскобяването. Библейската образност присъства както експлицитно, така и имплицитно в наратива на повестта, за да внуши на читателя, че вярата и надеждата крепят човешкото у човека дори в кризисното военно време.

Текстът се отличава със своеобразна кръгова композиция. София Ангелова отбелязва: „Сюжетът за преселението е положен в рамка, която затваря кръга на изминалото житейско време на героя – от шестата му до деветдесет и втората му година, от есен до есен, от отминалото преселение, още две войни и една гражданска, до горчиво-скръбното предчувствие за следващо преселение“ (Angelova 2019). Обикновеният човек е изобразен като невинна жертва на развихрилите се центробежни сили, той е незначителна отломка, чиято частна съдба е видяна като прашинка на шахматната дъска на политическите решения. Композиционната рамка е белязана и от друг символно натоварен сюжетен момент – „живите светлини“ се появяват в началото и в края на повестта. Те са неразривно обвързани с образа на дезертиралия от османската армия Иван. Въпреки страха и болезненото осъзнаване, че не може да остане с невестата си, героят е особено витален образ, способен да вижда света в неговата причудливост⁷. „Живите светлини“, костенурките със свещи на гърба, обикалящи около църквата, се превръщат не само в разпознавателна шега за сирака, но и в мощна метафора за света, болезнено нуждаещ се от светлина в смутното време на омраза и безумие. Освен ярко откроената библейска образност в повестта се разкрива и митологичен пласт, обвързан с „живите светлини“. Този мотив резонира с универсалната митологична символика на костенурката като архетип на стабилност, вечност и сакрална защита. В множество култури костенурката е възприемана като носител на света, олицетворяваща идеята за космически ред и устойчивост. В този смисъл, появата ѝ в текста придобива метафизичен смисъл – тя е маркер за преход, за движение между светове, между живот и смърт, дом и изгнание. Черупката ѝ символизира както защитата на човешкото битие, така и неговата уязвимост – крехката надежда, капсулирана в опит за оцеляване. Свещите върху гърбовете им превръщат животното в носител на светлина, напомняща за необходимостта от духовен ориентир в хаоса на войната. Така митологичният образ на костенурката се вписва в цялостната естетика на текста като синтез между архаична сакралност и модерна екзистенциална тревожност – тих, но мощен символ на паметта, водеща човека през мрака. Свещта и светлинките се появяват като лайтмотив в различни части на текста – чрез тях се внушава идеята не само за надеждата, но и за трансценденталната изгубеност на човека, забравил библейската повеля да обича ближния си. „Господи, направил си човека от пръст, а в земята още колко пръст има... Направи още хора. Добри хора, за да не газим кал...“ (Biolchev 2018, p. 13). Старозаветният мотив за

Бога-Демииург, сътворил човека от кал по Свой образ и подобие, навлиза в латентна, но осезаема полемика с вътрешния глас на Иван. Без да достига до ясно формулирана теологическа или философска критика, персонажът интуитивно поставя под съмнение нравствения смисъл на акта на сътворение, като проектира генезиса на злото не във външни сили, а в самата същност на човека. Отчитайки дефицита на „добри хора“ в обкръжаващия го свят, той имплицитно стига до извода, че човешката природа е първично опорочена. Макар че не достига до открито богоборчество – поради ограниченията на своя примитивен, суеверен религиозен светоглед – персонажът изразява дълбоко екзистенциално съмнение относно добродетелната човешка природа. Калта, като част от профанния свят, символ на недовършеност и податливост на разпад, се оказва не просто материален субстрат, а метафора за изначалната несъвършеност на човека. По този начин размишленията на Иван придобиват онтологичен заряд: злото не е вторичен дефект, а вътрешно присъщ елемент на човешкото битие.

Ако в началото на повестта светлинките са знак за завръщане обратно в дома и за плахата надежда на сирака, че ще дочака раждането на първата си рожба и ще се реализира като баща, то пламъчетата върху гърба на морските раци трябва да послужат като предзнаменование за появата на метафорично възкръсналия Иван, успял да оцелее и да се завърне обратно при своята Златинка. Във финала на текста сюжетната линия с живите светлини придобива зловещ гротесков облик. Анонимният пиан мъж в кръчмата, който залива с газ живия плъх, индиректно се превръща в причина за смъртта на бежанците. „Тоя Иван, веселякът, готов да обиколи света, седнал на костенурка, за да дойде при своята Златунка и да се хвърли накрая в огъня... за да умрат заедно, та да не я изгуби още веднъж“ (Biolchev 2018, p. 177). Дезертирал от турската армия, преминал през поредица от изпитания и оцелял въпреки нечовешките условия на острова-затвор, Иван в крайна сметка избира да загине в пламъците на чужд дом заедно със семейството на своята любима. За него животът, мислен в неговата времева протяжност и екзистенциална драматичност, се оказва непреодолимо непоносим. В ситуация на „върхов политически, военен и антропологичен кризис“ (Angelova 2019) съществуването губи своя онтологичен смисъл. Да продължиш да живееш, след като светът е загубил моралната си логика, изглежда невъзможно. В този контекст смъртта се осмисля не като поражение, а като единствения достоен и нравствено оправдан завършек на човешкия път. Целият текст оперира по своеобразен начин с мотива за осиротялостта на света – Иван е сирак; в края на текста детето разказвач също осиротява; слабоумният Петър следва шестгодишното си братче, сякаш е негов баща; Златинка се чувства болезнено осиротяла след смъртта на новородената си дъщеря Елица и губи разсъдък си; бежанците са изгубили не просто домовете и имотите си, а усещането за Дом, приютеност

и смисленост. Анализирайки текста, Ангелова стига до констатацията, че „чуждият дом [...] за героите на повестта не е и няма как да стане свой, затова и в пламъците му загиват всички“ (Angelova 2019).

Боян Биолчев е положил усилие да разкрие войната многоаспектно, и в това се крие особеността на повестта – ясно е, че фокусът на изображението е върху съдбата на българските бежанци, но все пак авторът обективно се опитва да представи човешката трагедия, абстрахирайки се от етническата принадлежност на своите персонажи (българи, турци или гърци). Всеки бежанец е носител на индивидуална история, която обаче го сродява с другия – по презумпция мислен за враг. Такава е съдбата и на Георгиус, в чиято къща се заселва семейството, а самият той превърнал се в бежанец. Изпълнени със съпричастност са и думите на турчина, заселил се в дома на Златиното семейство: „Извинявай, че те каня да влезеш в твоята къща, но няма как да те покана в моята. [...] Моята остана там, откъдето ти идваш. Зад границата. [...] Откъдето и да идваш, нали това е къщата ти. Хората лъжат, но кучето – не“ (Biolchev 2018, p. 160).

В текста се откроява фигурата и на друг Иван – учителя по история в Солунската българска гимназия, чието присъствие в наратива придава особена дълбочина на посланието на текста. Чрез неговия образ се уплътнява сюжетната линия за ирационална омраза, която трудно може да бъде дефинирана. Според съветския историк Михаил Покровски „историята е политика, насочена към миналото“, т.е. историята, сама по себе си, не е обективно изследване на миналото, а инструмент в служба на идеологията – тя много често се употребява, за да легитимира настоящата власт и цели. Познаването на историята се оказва опасно в един свят, претендиращ, че неговият исторически наратив е правилният, респективно – дава му правото да претендира със силата на оръжието за определена територия. В гледната точка на гръцката власт учителят е опасен – залавянето и заточението му на острова е своего рода опит да бъде „арестувана и изличена паметта“. Оказва се, че в развихрилата се повсеместна лудост на Балканите през 1913 г. историческият разказ е не просто пагубен, но и престъпен, защото има потенциала да казва истината, да изобличава ирационалния патриотизъм, употребяван като оправдание за извършените престъпления. „Като учител по история, знам, че всеки народ е пълен с хора, които обичат народа си, като мразят друг народ“ (Biolchev 2018, p. 77). Повестта на Боян Биолчев обаче не е текст, пропагандиращ национализъм чрез езика на омразата, напротив – прозренията на учителя и житейските истории на персонажите са пропити с човешка болка и хуманизъм.

За разлика от неграмотния сирак учителят е въплъщение на мъдростта и скромността. Чрез него текстът уплътнява връзката си с библейския корпус. Персонажът е лишен от фамилия – едва след смъртта му дезертьорът

осъзнава, че не е научил имената му и не може да ги изпише върху каменния кръст. Не знае нищо и за житейския му път. Липсващият биографичен разказ не ощетява героя, напротив – създава своеобразен ореол около него. С по-висока фреквентност персонажът се появява не с личното си име, а с професионалното си занятие – учител. Превръща се буквално и метафорично в учител за неукия Иван и всяка следваща страница от художествения наратив експлицира връзката с образа на Учителя Христос. Особено болезнено звучи прозрението на учителя, който формулира една от централните философски тези на повестта: „Човек с човека се среща, народ с народ – само при война. Тия са гълтали горчилка под турско като нас и искат да са победители. [...] Победителите са жестоки“ (Biolchev 2018, p. 101). Твърдението носи не само лична горчивина, но и дълбока историко-философска обобщеност – то разкрива абсурдната закономерност на историята, в която угнетените, получавайки надмощие, често възпроизвеждат същата жестокост, на която са били подложени. Учителят съзира трагичния парадокс на войната: народите не се срещат в актове на съвместност и мир, а единствено в ситуация на насилие и разрушение. Победата не ражда справедливост, а нов цикъл на отмъщение и жестокост – цикъл, в който човешкото се оказва обезличено от колективната омраза. Островът-затвор, на който са интернирани българите, може да бъде интерпретиран като своеобразна хетеротопия на отклонението (според класификацията на Мишел Фуко), която красноречиво експлицира жестокостта на победителите. Физически изолираното пространство е богато наситено със символни значения: то не просто изключва, а активно конституира социално и екзистенциално „друго“ място, в което човешкото достойнство е унищожено, а надеждата – системно ерозирана. Пространството на острова е зловещо структурирано и картографирано – лимоновата горичка е мястото на живите, а маслиновата – на мъртвите. Тази топографска дихотомия още веднъж подчертава радикалното разделение между живот и смърт, между надежда и обреченост – двойственост, която прониква цялостната символика на текста. Маслиновото дърво има дълбока символика, натоварена с културни, религиозни и философски значения. От древността е универсален символ на мира. В античния свят, а по-късно и в християнството, маслиновата клонка се превръща в метафора, бележеща край на враждата, прошка и възстановяване на реда. Това значение произтича и от библейския разказ за Ноевия ковчег – гълъбът донася маслинова клонка, за да покаже, че потопът е свършил и земята отново е обитаема (Битие 8:11), т.е. светът се е върнал към своя естествен порядък. В християнската традиция маслиновото дърво е пряко свързано с новозаветната история за терзанията на Христос в Гетсиманската градина – сцена, която е особено продуктивна откъм художествена интерпретация. Тук Христос е разкрит в светлината на богочовек, на когото нищо човешко не е чуждо – страх, съмнение, колебание, страдание, но и смирение пред

усещането за неизбежността и предопределеността на предстоящата жертва. В повестта „Преселението“ маслиновата горичка е пространствено маркирана като място на смъртта, в контрапункт с лимоновата – място на живите. В тази зловеща топографска метафора маслината, при цялата си културна символика, е трансформирана в мрачен граничен топос – маркер за края, за онова пространство, където се прекрачва линията между битие и небитие. Хората, превърнали се в затворници по стечение на историческите обстоятелства, са принудени да пребивават в свят, доминиран от смъртта.

Храната и водата – насъщни елементи, гарантиращи физическото оцеляване – са умишлено отказани на затворниците, като по този начин самото им предоставяне се представя като акт на незаслужено благодееие, принизен до милостиня. Това поставя оцелелите в положение на крайна зависимост, в което всяка проява на „милост“ функционира като властов механизъм, целящ перманентното обругаване на идентичността на отделния човек и неизбежното уподобяване с животинския примитивизъм. В този контекст особено значима е сцената с групата затворници, събрани около огъня, които вкусват от уловения от Иван печен смок. Сцената, натоварена с алюзии към сакралното, се превръща в бутафорна травестия на евангелския сюжет за Тайната вечеря. Сравнението с иконата в селската черква подсилва контраста между сакралното и профанното: „Тайната вечеря от стената на селската черквица. На нея можеше да преброиш, че обреченият е тринайстият. Там лицата на всички бяха еднакви, тук лицата са различни, но изражението е едно и също. И всички са обречени“ (Biolchev, 2018, p. 130). Подчертана е липсата на спасителен смисъл – тук няма Христос, няма предател, няма дори индивидуализирана вина. Всички лица са различни, но еднакво белязани от отчаяние и обреченост. Така актът на споделена трапеза, в библейския контекст символ на общност и изкупление, се превръща в ритуал на обезличаването, в последно, илюзорно събиране преди гибелта. Смъртта и сцената с погребението на учителя по история е пряка реминисценция към библейския текст. „Вдигат Учителя. Само трима, защото той е толкова лек, че го носят без усилие. Двама го държат за ръцете, с мъка отделени от тялото, а третият е хванал краката. И както го носят така нагоре, той изглежда като свален от кръста“ (Biolchev 2018, p. 132). Откъсът представя силно символична и емоционално наситена сцена, в която погребението на учителя по история придобива измеренията на сакрален акт, натоварен с библейска символика и социална критика. Референцията към Христовото разпятие не е случайна – тя подчертава невинността и жертвеността на персонажа, който, подобно на Христос, е наказан не за престъпление, а заради самото си съществуване и идеите, които възплащава. Изразът „свален от кръста“ засилва паралела между Учителя и Христос – и двамата са символи на страдание, което се превръща в морална победа. Липсата на кръстове на гробовете говори за

обезличаването, за системното изтриване на човешките следи, извършвано от гръцката власт. В този контекст надписът „ИВАН УЧИТЕЛ“, издълбан с мотика, се явява акт на тихо неподчинение, на съпротива срещу забравата, опит да се съхрани достойнството на човека въпреки насилието над паметта. Целият пасаж изобилства от внушения за крехкостта на човешкия живот, за моралната сила на малкия човек пред лицето на историческата жестокост. Това не е просто погребение, а ритуал – своего рода морално възмездие, на почит към личността и знанието, които чуждата власт се опитва да изтрие.

Морето и корабът – иначе слабо застъпени в българската литературна традиция – в повестта на Биолчев придобиват амбивалентен статус. От една страна, са част от логистиката на насилието и подчинението, асоциирайки се с ирационалната омраза на победителите; от друга – в края на повествованието започват да функционират като топоси на възможното спасение. Именно чрез тях се осъществява преходът към един нов, макар и несигурен свят. В този контекст се откроява и новозаветният алегоричен пласт на повестта: бащата, съгласил се да помага на Кмета в крайбрежното градче, символично приема ролята на рибар – реминисценция към християнската идея за духовно призвание и служене. Една от най-силно наситените със символика сцени е пряка алюзия към чудото с нахранването на множеството: „Два хляба и пет риби [...] Рибите бяха седем, но две смених за тоя хляб на пазарчето“ (Biolchev 2018, p. 112). Тук езикът на чудото се редуцира до език на оцеляването, а сакралното е трансформирано в прагматичен жест – знак за изгубената цялост на битието. Илюзията за спасение обаче остава неосъществена. Новият дом, макар и предоставящ физическо убежище, остава чужд и неусвоен. Споменът за изгубеното родно място се превръща в перманентно отворена рана, в която миналото непрестанно прониква в настоящето. Забравата е невъзможна, респективно – и пълното избавление. В свят на лудост – буквална и метафорична, спасението за хората, преминали през ужаса на двете Балкански войни, изглежда невъзможно. Да съградиш нов дом от нищото, да усвоиш травмата и да се научиш да живееш с нея, да се опиташ да простиш на себе си и на чуждия, превърнал се по стечение на историческите обстоятелства във враг, се изисква много любов, състрадание и воля за прошка. В културното съзнание на човечеството животът и смъртта са взаимосвързани – смъртта на възрастния човек не означава край за социума, напротив – новият живот манифестира идеята за бъдещето. Повестта на Боян Биолчев обаче драматично се колебае между усещането за фатализма на историческите събития и идеята за оцеляването въпреки превратностите на съдбата. Потресаваща в това отношение е сюжетната линия, проследяваща съдбата на Златина и новородената ѝ дъщеричка Елица. В смутното време на Междусъюзническата война животът на новороденото е залог за живота на възрастните. Бащата на Златина взима импулсивно и в същото време добре

премислено решение, за да спаси живота на семейството си – убийството на бебето се оказва повратен момент в живота на цялата микроструктура. Оттук насетне бащата е като че ли самобламиралият се баща – обезсловесен, лишен от достойнство и способност да бъде водач по пътя към спасението. Мотивът за изгубеността е ключов в повестта – от една страна, героите са пространствено изгубени в новата геополитическа ситуация, от друга – са лишени от етичен императив, оправдаващ поведението им в апокалиптичното време на войната, и бавно потъват в дебрите на собственото си съзнание, опитващо се да компенсира абсурдността на настоящето. София Ангелова отбелязва, че „трагиката на пребиваването в териториите на трансграничното пренаписва дори древния устойчив фолклорно-митологичен сюжет за кърмещата човешко дете кошута – на полудялата от мъка по мъртвото си бебе Златина е дадено да кърми новородено сърне, което тя възприема като собственото си дете“ (Angelova 2019). Полудялата от мъка Златина проектира майчинския си инстинкт върху сърнето, което за нея е заместител на мъртвото ѝ дете – акт на отчаяно търсене на спасение от болката чрез илюзия. Неспособната да артикулира страданието си Златина потъва в света на мълчанието. „Върху два високи чатала е поставена над жарта дълга върлина. На върлината е забучено дребно телце. Дълга шия, тънки крачета, макар и отрязани в долния край“ (Biolchev 2018, p. 143). Визуализацията на мъртвата сърничка, превърнала се в гозба за гладните въглищари, връща частично Златина в действителността. Това е жестоко, но и освобождаващо – възвръщането на гласа ѝ е своеобразно възкресение, дори и с цената на нова болка. Младата майка не проронва и сълза за доскоро кърменото от нея животно, като че ли този спомен липсва в болезнено афектираното ѝ съзнание. Сцената обаче връща способността ѝ да говори: „Закъсняваме. Трябва да повия Елица“ (Biolchev 2018, p. 143). Лудостта на Златина е от различен порядък, тя е своеобразен компенсаторен акт, целящ да съхрани крехкото ѝ съществуване и да капсулира съзнанието ѝ в онзи изначален момент, превърнал я в майка. Майчинският инстинкт е противопоставен на деструкцията на войната. Зловеща алегория на смъртта е дървеното корито, от което е обсебен по-големият брат. То се превръща в причина слабоумният Петър да се върне при изоставената каруца и без малко да бъде изнасилен от турските войници – това е моментът, в който най-малкото дете в семейството убива, за да съхрани честта и достойнството на своя брат. Репликата „Убих човек, преди да навърша шест години“ (Biolchev 2018, p. 5) звучи почти невъзможно в своята лаконичност и емоционална тежест – тя концентрира ужаса на детското съзнание, принудено да приеме насилието като форма на справедливост. Убийството се трансформира в своего рода инициационно изпитание. Коритото, в което обикновено се къпе дете, се превръща в капан за Петър и гроб за бебето на Златина. Символиката достига своя трагичен връх – животът, започнал с невинност, завършва в безмълвна

смърт, поставена в същия съд. Коритото се трансформира в метафора за цикъла на човешкото съществуване в условия на разруха, където животът и смъртта съжителстват в едно и също пространство.

Финалните страници на повестта елегично представят обречеността на хората, превърнали се в бежанци по силата на историческите катаклизми. Текстът представя хищническото начало като иманентно заложено в човешката природа. „Хората обичат малки котета и кученца. Обичат и малките агнета... и сърнички. Преди да ги изядат“ (Biolchev 2018, p. 178). Тази лапидарна фраза разбива илюзиите за морално превъзходство, като изтъква хищническия инстинкт, който лежи под повърхността на културните и етичните норми. Именно този инстинкт, според внушението на текста, активира историческите катастрофи, които превръщат хората в бежанци, в сенки на себе си, лишени от дом, принадлежност и идентичност. Зловещата констатация в края на текста поставя в една синтаagma обичта и изяждането, за да внуши на читателя, че ужасът на войната намира своя генезис и оправдание по парадоксален начин едновременно в благородния стремеж за възстановяване на етническите и политическите граници, гарантиращи щастието и достойнството на народите на Балканите, и едновременно с това отваря широко „дверите на ада“, водещи към трансгресивното поглъщане на света, манифестирайки по този начин властта си над слабия. Повестта на Боян Биолчев разглежда циничната истина, че пътят към националното „спасение“ често минава през унищожението на Другия. Финалът не дава изход – напротив, показва, че дори обичта може да бъде предвестник на насилие, че добротата е често условна и временна. Именно в това се крие ужасаващата сила на текста – в неговата способност да разкрие, че ужасът не идва само отвън, от войната и историята, а е вграден в самата тъкан на човешкото.

Заклучение

Повестта „Преселението“ на Боян Биолчев представлява силен художествен отклик на една от най-болезнените и същевременно маргинализирани теми в българската история – съдбата на тракийските бежанци след 1913 г. Чрез богатата си символика, наситена с библейски, митологични и културно-антропологични препратки, текстът надскача конкретиката на историческото събитие и го превръща в универсална алегория на човешкото страдание и нравствения упадък във време на насилие. Биолчев създава многопластов наратив, в който гласът на детето, мълчанието на жертвите и прозренията на Учителя формират етичен дискурс, противопоставен на езика на омразата, отмъщението и забравата. Повестта внушава, че войната не просто унищожава тела и територии, а е причина за деструкцията човешкото в човека – поражда лудост, отчуждение, самосъжаление и безпаметност. Именно затова разказването, запомнянето и съпреживяването на личните истории

на „малките хора“ се превръщат в актове на съпротива срещу историческото изличаване и моралната амнезия на съвременното общество. „Преселението“ е не просто литературен текст, а свидетелство за болката, за загубата, но и за крехката надежда, че паметта има силата да съхрани човешкото дори когато историята го отхвърля.

БЕЛЕЖКИ

1. Тук визираме твърдения на акад. Георги Марков и на проф. Иван Илчев.
2. Яворов е активна фигура в освободителното движение на българите в Македония в периода 1901 – 1903 г., участник в четата на Гоце Делчев. Мемоарната му книга „Хайдушки копнения. Спомени от Македония. 1902 – 1903“ пресъздава митарствата на поета в Македония и разочарованието му от предателствата и разделението. Друг автор от периода, силно ангажиран с проблема Македония, е и Стоян Михайловски, който е и председател на Върховния македоно-одрински комитет. Антон Страшимиров участва в македонското освободително движение като четник на Яне Сандански, участва и в аферата „Мис Стоун“. Пише и редактира вестници на ВМОК и ВМОРО. През 1908 г. Страшимиров пише „Истината по положението въ Македония“. Интерес представлява и недовършеният исторически роман „Роби“, пресъздаващ Солунските атентати от април 1903 г.
3. Един от най-ярките изследователи на Тракийския въпрос е проф. Любомир Милетич, който издава цяла поредица от спомени на видни дейци на македонското и тракийското революционно движение. Забележителна е книгата му „Разорението на тракийските българи през 1913 г.“. Други изследвания, които могат да се посочат без претенция за изчерпателност на библиографския списък, са: Георги Илиев. Лятото на 1913 г. Документирани свидетелства за геноцида над българите. Изд. Изток – Запад, София, 2013.; Иван Дочев. Сага за Балканската война. Дневник на свещеник Иван Дочев. Изд. Изток – Запад, София, 2012; Симеон Радев. Това, което видях от Балканската война. Конференцията в Букурещ и Букурещкият мир от 1913 г. Изд. Изток – Запад, София, 2012. Важен за изследователите на проблема е и четиритомникът на Ив. Орманджиев „Приноси към въстаническото движение в Одринско в края на XIX и началото на XX в.“.
4. Проблемът за компенсациите на бежанците е подробно представен в серия от публикации, обобщени от П. Козарова – Източнотракийският имуществен проблем. Проучвания, анализи, доказателства 1993 – 2007. В: https://macedonia.kroraina.com/giliev/pkit/pkit_2002_2007.htm [наличен към 30.05.2025г.].
5. Проблемът за политическия дискурс, последвалите го колизии и обществените нагласи ще бъде обект на отделно изследване в рамките на проект „Езикът на войната – функционални и концептуални подходи“ към

- катедра „Български език и литература“ (БДУ „Проф. д-р Асен Златаров“).
6. Въпреки че романът на В. Ляхова е художествен наратив за Драмското въстание от 1941 г., обезбългаряването на Егейска Македония след Втората световна война, трагичната участ на българското малцинство в Гърция до средата на XX век, понесло насилието на всички балкански правителства – турски, гръцки, сръбски, български, текстът е от изключителна важност, тъй като генезисът на събитията се открива във времето далеч преди конкретната 1941 година. В предисловието си към книгата авторката посочва: „Преди по тази тема се мълчеше поради някакви странни разбирания за добросъседски отношения; ала и днес международната обстановка не е престанала да бъде деликатна. И резултатът е един и същ: българската гледна точка към тези събития остава неизказана“ (Lyahova, 2013, с. 7). Бихме могли да обобщим, че като цяло, за събитията след 1912 (1913/1918/1941) г. в обществено-политическия, пък и в литературен дискурс се открива притеснително мълчание, което предпочита да потули травматичните исторически събития, отколкото да ги изговори и да се опита да ги преработи, да ги усвои като част от един логичен исторически наратив, лишен от излишен емоционален заряд, респективно – лишен от травматично трансгресивно желание-копнеж за отмъщение. Описвайки събитията и сръбската политика в анексираната от Югославия територия на Македония, Анри Пози обобщава: „От Македония се връщаш не възмутен, а отвратен...“ (Pozí, 2022, с. 270). Книгата на френския политик, дипломат и публицист злобещо и натуралистично пресъздава средствата и методите, с които са си служили сръбските власти в стремежа си да денационализират населението в Македония и насилствено да подменят националното му самосъзнание.
7. Тук визираме идеята на Виктор Шкловски, разгърната в статията „Изкуството като похват“, според когото много често не си спомняме определени предмети и действия от заобикалящия ни свят, тъй като имаме автоматизирани реакции. Художествените текстове много често си служат с т.нар. „остраностяване“, което според Шкловски „позволява да се върне усещането за живота, за да се почувстват нещата, за да се направи камъкът каменен...“ (Шкловски 1996, рр. 14 – 28). В текста на Биолчев „живите светлини“ позволяват на читателя, а и на самите персонажи да видят света в различна перспектива, да се отърсят от заучените си реакции и да се възхитят на причудливостта на хрумването на Иван, което не кореспондира с драматизма на историческия контекст.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелова, С. (2019). Преселенията ни. Повестта „Преселението“ от Боян Биолчев. *Електронно списание LiterNet*, 04.01.2019, № 1 (230) <https://litenet.bg/publish8/sangelova-damianova/biolchev-preselenieto.htm>
- Биолчев, Б. (2018). *Преселението*. София: Труд.
- Ляхова, В. (2013). *Бежанци*. Пловдив: Жанет 45.
- Пози, А. (2022). *Войната се завръща*. София: Българска история.
- Стоева, Г. (2023). Погледът на френското издание “La Correspondance D’Orient” върху българската политика по време на Междусъюзническата война. *Балканските войни (1912 – 1913 г.): Героизъм и трагизъм*. Военна академия „Г. С. Раковски“, с. 90 – 99.
- Шкловски, В. (1996). Изкуството като похват. *ОПОЯЗ*, Шумен, УИ „Константин Преславски“, с.14 – 28.

REFERENCES

- Angelova, S. (2019). Preseleniyata ni. Povestta „Preselenieto“ ot Boyan Biolchev. *Elektronno spisanie LiterNet*, 04.01.2019, № 1 (230) <https://litenet.bg/publish8/sangelova-damianova/biolchev-preselenieto.htm>
- Biolchev, B. (2018). *Preselenieto*. Sofia: IK Trud.
- Lyahova, V. (2013). *Bezantsi*. Plovdiv: Zhanet 45.
- Pozi, A. (2022). *Voynata se zavrashhta*. Sofia: Balgarska istoriya.
- Stoeva, G. (2023). Pogledat na frenskoto izdanie “La Correspondance D’Orient” varhu balgarskata politika po vreme na Mezhdusayuznicheskata vojna. *Balkanskite voyni (1912 – 1913 G.): Geroizam i tragizam*. Voenna akademiya „G. S. Rakovski“, pp. 90 – 99.
- Shklovski, V. (1996). Izkustvoto kato pohvat. V: *OPOYAZ*, Shumen, UI „Konstantin Preslavski“, pp. 14 – 28.

WAR AS LANGUAGE, MEMORY AS RESISTANCE: CONFLICT RHETORIC IN BOYAN BIOLCHEV'S THE RESETTLEMENT

Abstract. The article explores how Boyan Biolchev's novella *The Resettlement* interprets the historical trauma related to the ethnic cleansing and refugee displacement following the Second Balkan War of 1913. The analysis focuses on the symbolism of the lost home, violated identity, and the voiceless suffering of the ordinary person caught in the historical catastrophes of the Balkans. Special attention is given to the way in which the literary text transforms political violence into a universal narrative of human vulnerability, using imagery reminiscent of biblical and mythological motifs. Central characters – the history teacher, the mentally broken Zlatina, the deserter Ivan, and the unnamed child narrator – are examined as bearers of moral insight and traumatic experience. The novella is interpreted as an aesthetic and ethical act of resistance against forgetting, one that restores the dignity of history's silent witnesses. The narrative's use of biblical imagery (the olive grove, the Last Supper, the "living lights") is also analyzed as a means of spiritually reinterpreting suffering. Ultimately, the text affirms literature as a vehicle for preserving cultural memory and as a way of speaking the unspeakable, confronting historical guilt, and preserving humanity in inhuman times.

Keywords: historical trauma; collective memory; thracian question; refugee narrative; Balkan wars; Boyan Biolchev; *The Resettlement*

✉ **Dr. Velika Gyulemerova, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0009-0008-2858-3515

Burgas State University "Prof. Dr. Asen Zlatarov"

1, Prof. Yakim Yakimov Blvd.

8010 Burgas

E-mail: velika8704@gmail.com